

AMALIYOTCHI PSIXOLOGNING PSIXODIAGNOSTIK FAOLIYATI MEZONLARI

Хojiyeva Adolat Mirasatovna-
Toshkent viloyati Zangiota tumani №43-umumta'lim
maktabi amaliyotchi psixologi

Annotatsiya: Maqolada amaliyotchi psixologlarning psixodiagnostik faoliyati davomida amal qilishi lozim bo'lgan mezonlar tahlil qilingan. Shuningdek, samarali faoliyatni ta'minlashga yordam beruvchi asosiy axloqiy qoidalar mohiyati ochib berilgan.

Kalit so'zlar: psixologik xususiyatlar, qiziqish, mayl, iqtidor, psixodiagnostik faoliyat, mezon, intellektual daraja

Psixodiagnostik ishlar asosan ta'lim muassasalarida shaxslarni psixologik-pedagogik jihatdan chuqurroq o'rganishga yo'naltirilgan bo'lib, ularning individual xususiyatlarini, ta'lim va tarbiyadagi nuqsonlar sababini aniqlashga mo'ljallangan. Diagnostik ishlar guruhiy yoki yakkahol (individual) tarzda o'tkaziladi. Bu borada amaliyotchi psixolog quyidagi vazifalarni bajaradi:

1. Yosh davr taraqqiyoti mezonlariga muvofiqligini aniqlash maqsadida, psixolog o'quvchilarni psixologik tekshiruvdan o'tkazadi, ularning kamolot darajasini belgilaydi. Pedagog va xizmatchilarni kasbiy yaroqliligini diagnostika qiladi, ularning shaxs xislatlari, irodaviy sifatlari, his tuyg'ulari, o'z-o'zini boshqarish imkoniyati, intellektual darajasini tekshiradi.

2. Psixolog o'quvchilarning psixologik xususiyatlari, ularning qiziqish, mayli, iqtidorliligi, imkoniyati cheklanganlik holatlari kabilarni o'rganadi, mutaxassis va yetuk shaxs sifatida shakllanishiga muayyan yordam ko'rsatadi.

3. Ta'lim muassasalarida uchraydigan o'quv malakalari va ko'nikmalarini egallashdagi nuqsonlar, xulq-atvordagi kamchiliklar, intellektual taraqqiyot va shaxs fazilatlaridagi buzilishlar sabablarini diagnostika qiladi.

4. O'quvchilarni o'z tengqurlari va o'zgaralar bilan muomalasini o'rganish uchun ularni tekshiradi. Ularning etnomadaniyati xususiyatini hisobga olgan holda psixofiziologik metodikalarni muayyan sharoitga moslashtiradi.

5. Boshqa sohaning mutaxassislari bilan birgalikda psixik rivojlanishdagi nuqsonlar xilma-xilligini hisobga olgan holda, differensial-dagnostikani amalga oshiradi: nuqsonlarning tibbiy va defektologik tabiatini aniqlaydi; assotsial xulq-atvor sabablari va shakllarini belgilaydi; giyohvandlik, toksikomanlik, alkogolizm, o'g'irlik, daydilikning ijtimoiy-psixologik ildizlarini tekshiradi, omillarni tahlil qiladi va boshqalar.

6. Rahbar kadrlar, pedagog va xizmatchilarning kasbga yaroqliligini ilmiy asosda tekshirish va aniq tavsiyanomalar ishlab chiqish.

7. Muassasa xodimlari va xizmatchilarning sinov (adaptatsiya) muddatini o'rganish va amaliy ko'rsatmalar berish.

8. Ish yuritish, saylov, saralash, tanlov, qabul bo'yicha ilmiy psixologik bashorat (prognoz) qilish, vujudga kelishi mumkin bo'lgan xavfdan ma'muriyatni ogoh etish. Attestatsiya, ijtimoiy talab va buyurtmalar yuzasidan ijtimoiy-psixologik axborotlar to'plash va ularni umumlashtirib, yakkahol tavsiyalar yaratish.

9. Chet el bilan aloqa qilish, kadrlar malakasini oshirish, ularning intellektual potensialini (imkoniyatlarini) aniqlash, fan va texnikani rivojlantirish imkoniyati, ta'lim muassasasining nufuzi to'g'risida materiallar yig'ish, ularni psixologik tahlili qilish va maslahatlar berish.

10. O'quv qo'llanmalarining sifati, kitobxonlik muammosi, xodimlar, o'quvchilarning davlat mulkiga munosabati haqida ma'lumotlar to'plash va ularni umumlashtirish, ma'muriyatga, kasaba uyushmasiga axborot tayyorlash.

11. O'quvchilarning talabi, ehtiyoji, qiziqishi, ijtimoiy qarashlari, pozitsiyasi, maslagi, turmushga munosabati to'g'risida ma'lumotlar to'plash va ularning faolligini oshirish yuzasidan tavsiyalar ishlab chiqish.

12. O'quvchilarning ekologik, iqtisodiy, siyosiy, etnopsixologik bilimlari saviyasini tekshirish va mustaqillikni mustahkamlash imkoniyatini o'rganish,

vatanparvarlik his-tuyg'ularini shakllantirish maqsadida tadbirlar tizimini ishlab chiqish.

13. An'anaviy ta'lim va tarbiya metodlari yutuq hamda kamchiliklarini tadqiqot qilish, innovatsion, faol uslublar samaradorligini sinab ko'rish, ularga nisbatan munosabatini aniqlash va shularga asosan o'qitishni individuallashtirish, differensiyalash bo'yicha rahbatiyatga ko'rsatmalar tavsiya qilish.

14. Iqtidorli yoshlar, yosh mutaxassislar, yosh ijodkorlarni tanlashda ishtirok qilish, ilmiy psixologik tavsiyalar ishlab chiqish va shunga asoslanib ularga rag'batlantirishlar belgilashga tavsiyalar ishlab chiqish.

15. Xodimlar, o'quvchilar ijodiy faoliyati mahsuldorligini, to'garaklar faolligini ko'tarishning tadbirlarini ishlab chiqish, ularning imkoniyatlarini tekshirish, kasb mahoratini egallash bo'yicha musobaqalar, bahslar tashkil qilish va ularning mahsuli to'g'risida bashorat qilish.

16. O'quvchilar o'rtasida bo'sh vaqtni taqsimlash va undan omilkorlik bilan foydalanish muammosini ijtimoiy-psixologik nuqtai-nazardan tekshirish va bo'sh vaqtni maqsadga muvofiq tashkil qilish yo'llari, ulardan etnopsixologik bilimlar, ma'naviy qadriyatlarni egallashda foydalanish imkoniyatini psixologik tahlil qilish.

17. Ta'lim muassasasi xodimlari va o'quvchilarida davlat mablag'ini tejash tuyg'usini aniqlash, tejamkorlik, mol-mulkni asrash hissini o'rganish, nohush kechinmalarni jamoa orasida yoppasiga tekshirish, ularda mehnatni qadrlash burchini shakllantirish bo'yicha tadbirlar ishlab chiqish, milliy g'urur, millatlararo munosabat madaniyatini tarkib toptirish.

18. Ta'lim muassasasi xodimlari va o'quvchilarida ishbilarmonlik qobiliyatini rivojlantirish yuzasidan ilmiy-psixologik dastur yaratish hamda uning moddiy boylik ishlab chiqarishdagi ulushini tahlil qilish va boshqalar.

Yuqorida ko'rsatib o'tilgan psixodiagnostik ishlarni amalga oshirish uchun amaliyotchi psixologlar psixodiagnostik metodlarga qo'yiladigan talablarni bilishlari va ularni o'zlashtirishlari lozim. Tadqiqotchi testning tekshiruv texnologiyasi va test matnini ishlab chiqishda qator mutaxassislik-ahloqiy tamoyillariga rioya etishga

majburdir. Bular: - mas'uliyatlilik, javobgarlik- tekshirishning mazmuni uchun mas'ullik zarurati, psixologik tekshiruvning xulosasi va qo'llanilgan usullarining ishonchliligi; - bilimdonlik- psixologiya nazariyasi va uslublarini puxta egallash, uslubiy va amaliy bilimlarini, shuningdek ilmiy yangiliklar bo'yicha bilimdonligi; - maxfiylik, sir saqlash-psixodiagnostik tadqiqotning o'tkazish vaqti va yakunlanganidan so'ng mutaxassislik sirlarining maxfiy saqlanishi, axborotlarning tarqalmasligi; - tekshiruvning ma'naviy, ijobiy o'tkazilishi- shaxsning mutaxassislik va insoniy rivojlanishiga har tomonlama yordam berishlik. Psixodiagnostik tekshiruvning asosiy ahloqiy qoidalari:

1) Psixolog, odamlarga tegishli shaxsiy ma'lumotlarni shaxs unga to'la ishongan va tekshiruv natijalaridan foydalanish maqsadini bilgan holdagina olishi mumkin. Test o'tkazishdan asosiy maqsadni shaxsga avvaldan ma'lum qilish kerak. Yolg'on ishlatib test o'tkazishga yo'l qo'yilmaydi. Tekshiruv yanada samaraliroq bo'lishi uchun test o'tkazishning haqiqiy maqsadini bayon etmoq lozim. Insonni aldov yo'li bilan testdan o'tkazish mumkin emas. 2) Hamma insonlar ham psixologik tekshiruv yoki tajribaga rozilik bermaslikka haqli, shuningdek o'zini ichki dunyosiga noxush aralashuvlaridan o'zini himoya etgan bo'ladi. 3) Agar tekshiruv biror muassasa manfaati bilan o'tkazilayotgan bo'lsa, tekshiriluvchi shaxs olingan natijalaridan foydalanish haqida to'liq ma'lumotga ega bo'lishi lozimki, kishi shaxsiga munosib berilgan baho, o'sha inson uchun ham foydadan holi emas. 4) Shaxsning iltimosiga ko'ra o'tkazilgan tekshiruv natijalari agar u shaxs rozi bo'lmasa, boshqa muassasalarga berilishi mumkin emas. 5) Test natijalari qat'iy nazorat ostida bo'lishi shart. 6) Test natijalarini e'lon qilganda, tekshirilayotgan shaxsning alohida tomonlarini e'tiborga olish lozim. 7) Tekshiriluvchiga uning tushunish doirasidan tashqari test natijalarini e'lon etib bo'lmaydi. Bulardan tashqari psixodiagnostika metodlari bilan ishlashda testdan foydalanuvchi boshqa shaxslar bilan bog'liq qator talablar ham mavjud. Bular: a) psixolog-foydalanuvchi, psixodiagnostik metodlar bilan bog'liq ishlovchilar; b) psixolog bo'lmagan mutaxassislar, psixologiya sohasi bilan bog'liq bo'lmagan tadqiqotchi va boshqalar. Ularga qo'yiladigan talablar: Psixolog- barcha holdagi

talablarga muvofiq ravishda ish yuritishi lozim. U e'lon qilgan materiallarga yangilik yoki tuzatish kiritishga haqli. Pochta orqali test o'tkazishga yo'l qo'yilmaydi. Bu usul yuqoridagi barcha talablarga rioya etishlikka va shartlarga mos kelmaydi. Bunday holda test natijalari foydasiz va hatto zararli bo'lishi mumkin. Psixolog- test natijalaridan foydalanishda katta mas'uliyatli shaxs hisoblanadi. Bahsli va gumonli hollarda psixolog shu sohadagi ekspert mutaxassislar bilan maslahatlashib, olingan natijalarga bevosita to'g'ri qarashi lozim. Psixolog shu metodika bo'yicha nashr etilgan materialni ilmiy maqola chop etish maqsadida to'plashga haqli.

Mutaxassisligi psixolog bo'lmagan, psixologiya bilan aloqador sohalarda ishlovchilar nazariy va psixometrik puxta asoslangan va interpretatsiya (psixologik tahlil) natijalarini olishda faqat maxsus bilim talab qilmaydigan metodikalardan foydalanish huquqiga egadir. Psixolog bo'lmagan mutaxassislar muayyan yo'riqqa ega bo'lmagan yuqori malakali ekspert usulidan foydalana olmaydilar. Agar metodika psixodiagnostika bo'yicha umumiy bilim, metodikani qo'llashda maxsus tayyorgarlik talab etsa, undan foydalanayotgan kishi alohida maxsus tayyorgarlik olishi yoki bu metodikani boshqasi bilan almashtirishi lozim bo'ladi. Psixolog mutaxassisligiga ega bo'lmagan shaxs psixodiagnostik metodlarni qo'llashda barcha talablarga rioya etishi lozim va shuningdek mutaxassislik sirini fosh etmaslik majburiyatini o'z zimmasiga oladi. Shuni alohida ta'kidlash zarurki, psixodiagnostika bo'yicha mutaxassis bo'lmagan holda o'tkazilgan testga asosan xodimlarni ishga qabul qilish yoki bo'shatish masalalariga aralashishga yo'l qo'yilmaydi. Yuqoridagilarni e'tiborga olib psixolog bo'lmagan mutaxassis quyidagi maqsadlarda test o'tkazishi mumkin: o'zini anglashni kengayishiga kasbiy sifatlar va shaxsning o'zini beg'araz baholashning shakllanishida; o'z ruhiy holatini to'g'ri baholash, boshqalar va o'zini noto'g'ri tushunishdan saqlashda; jamoat ichida, shaxsiy va kasbiy o'sish uchun yo'l topa bilishida; oila va jamoadagi munosabatlar muammosi va psixologik muammolarni oldindan baholashda; o'z hulqini to'g'rilash, ish faoliyatida hamkasblar bilan munosabatda va to'siqlarni hal qilishda hamda insonlarga yordam berish uchun test o'tkazishi mumkin.

Test yoki metodikaning o'ziga ham quyidagi talablar qo'yiladi:

a) Metodikani qo'llashdan maqsad, predmet va o'rni shakllangan bo'lishi zarur, metodikani qo'llash o'rni ya'ni ijtimoiy muhit yoki jamiyat amaliyoti muhiti (ishlab chiqarish, tibbiyot, oilaviy hayot, tajribada tekshirilayotganlarning soni, jinsi, yoshi, ma'lumoti, mutaxassislik tajribasi, ish lavozimining darajasi) nazarda tutilishi kerak. Natijalardan foydalanish maqsadi aniqlashtirilgan bo'lmog'i lozim, mutaxassislik faoliyatini muvaffaqiyatli bashorat qilish uchun, psixologik aralashuvlar uchun, huquqiy va ma'muriy qarorlar qabul qilish va shu kabilar uchun aniq ko'rsatilishi kerak. b) Test o'tkazish vazifalarini laborantga ishonib topshirish yoki EHM (kompyuter) orqali o'tkazish munosib topshiriq yoki javoblarga mos kelishi lozim; v) Testni qayta ishlab chiqib ko'rishida oldindan tasdiqlangan statistik bir andozaga solingan test ballar e'tiborga olinishi lozim. g) Testni baholash ko'rsatkichlari tekshirilgan, ishonchli, berilgan talabga javob berishi shart; d) Test o'tkazish hisobi nazorat qilinishi va tuzilajak bayonning xatolari bo'lishiga yo'l qo'ymasligi lozim; e) Bosh uslubiy tashkilot haqqoniy hisobot yuritilishi, test bo'yicha yig'ilgan uslublarni doimiy to'g'rilab borishi shart. Mazkur xizmat xodimi quyidagilar oldida javobgardir: 1) Ta'lim tizimida faoliyat ko'rsatadigan psixolog qo'yilgan diaqnozning to'g'riligiga, qo'llanilgan diaqnostik va korreksion metodlarning ommakorligiga, tavsiyalarning ilmiy jihatdan asoslanganligiga javobgardir. 2) Psixolog tadqiqot va kuzatish ishlarining qaydnomasi, xizmat xujjatlarining saqlanishiga javobgar shaxs hisoblanib, ularning muayyan qoidaga binoan ma'lum tartibda rasmiylashtirishi va berishi shart. Ma'lumotlardan foydalanishda mutaxassislarga talablar: 1) Psixologik xizmatlar tijorat prinsiplariga emas, faqat kasbiy prinsiplarga bo'ysunishi lozim. 2) Psixologlar o'zlari yaxshi egallamagan yoki samaraliligi kasbiy yoki ilmiy jihatdan shubhali bo'lgan maxsus muolaja, metodikalar yoki boshqa uslublarni taklif qilmasliklari kerak. 3) Agar psixologga unga ma'lum bo'lmagan qandaydir imkoniyatlarni bilishi haqida ma'lumot xabar qilinsa, u bunday ma'lumotni rad qilishi lozim. 4) Psixologlar mijozlarga o'zlari ko'rsatayotgan xizmatning samaraliligini mubolag'a qiladigan ma'lumot bermasliklari lozim.

Umuman amaliyotchi psixologdan psixodiagnostik jarayonda har bir shaxsning individualligini hisobga olish va uning holatiga mos - xos munosabatda bo'lish talab etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. G'oziev.E.G'. Psixodiagnostika va amaliy psixologiya. Toshkent-2004.
2. Xayitov O.E., Abdullaeva R.M. Psixodiagnostika. Darslik. T.2021. 200 b.
3. Abdullayeva R.M. Amaliyotchi psixolog ishining qoidalari va etik tamoyillari. Maktab va hayot ilmiy-metodik jurnali. №3(159) 2021.2-3-b.
4. Abdullayeva R.M. Psixodiagnostika. Uslubiy qo'llanma. T.2021. 192 b.
5. Khimmataliev D.O., Khakimova M. F., Hkamidov J., Abdullaeva R.M. Improving the professional competence of professional teachers. Journal of Critical Reviews, Vol.7, ISSUE, 11, 2020, 1131-1137 p.
6. Abdullaeva R.M. Requirements for choosing a profession. International Journal of Early Childhood Special Education (INT-JECSE) DOI:10.9756/INTJECSE/V14I6.269 ISSN: 1308-5581 Vol 14, Issue 06 2022. 2150-2153.